

Práci uzavírá kritika teorií a metod řízení v současných kapitalistických podnicích (hlava X).

Autoři analyzují růst duchovního odcizení pracujících, nové formy maskování prohlubujícího se vykořisťování pracujících a nové „experimenty“ v systému „vědeckého ždímání potu“ v podmínkách kapitalistické výroby. Těžiště kritiky se soustřeďuje na tendence formování samostatných pracovních brigád a nahrazení stroze vertikální manipulace určitými prvky samořízení v těchto brigádách. „Humanizační snahy“ jsou kapitálem využívány k prohlubujícímu se vykořisťování stejně jako „staré“ metody „scientific managementu“, což se odráží v ofršených statistikách růstu symptomů odcizení, profesionálních nemocí, průmyslového traumatismu aj.

Přes nedostatky, na něž jsme poukázali výše, i přes to, že kniha má velmi omezený vědecký aparát odkazů na bohatou literaturu z oblasti sociálního řízení, lze konstatovat, že mezinárodní československo-sovětský kolektiv udělal velký kus práce v oblasti dosud poměrně málo rozpracované.

Práce vyniká komplexností a interdisciplinárností přístupů, vědeckou erudicí vyplývající z kvalit autorského kolektivu. Důsledné využití poznatků marxismu-leninismu, hluboká teoretická i praktická analýza a v řadě míst objevné syntetické poznání zajišťují vysokou odbornou úroveň. Přínosné jsou metodologické a metodické náměty a mimořádně bohaté reprezentativní a dobře utříděné informace o výsledcích výzkumné, analytické a řídicí praxe v obou zemích. Kniha je napsána prostým a srozumitelným jazykem. Je nesporné, že se stane významným zdrojem poznatků nejen pro pracovníky vědecké a řídicí sféry, ale i pro nejširší okruh pracovníků politické a výrobní praxe.

František Kutta

Kritika sovremennoj buržuaznoj teoretičeskoj sociologii (Kritika současné buržoazní teoretické sociologie)

Moskva, Nauka 1977, 279 s.

Marxistická kritika buržoazní sociologie učinila za poslední léta značný krok vpřed. Avšak neustálé pokusy buržoazních ideologů podceňovat zkušenosti komunistické a socialistické výstavby, zamaskovat ty nehlubší protiklady současné kapitalistické společnosti, změnit průběh světového revolučního procesu si vynucují, aby kritická práce byla dále rozvíjena. Opatření dělnických a komunistických stran a vlád socialistických zemí směřující k odstranění napětí ještě neznamenají konec boje idejí na mezinárodní aréně. Do tohoto boje musí vstupovat i sociologie, a to ještě s větší principiálností a aktivitou.

Jedním z příspěvků, který umožňuje souhrnně nahlédnout do oblasti současné buržoazní teoretické sociologie, je publikace kolektivu sovětských autorů (L. G. Jonin, G. V. Osipov, A. D. Kovalev, J. N. Davydov, A. B. Gofman, S. M. Mitina a E. A. Orlova) z oddělení teorie a historie sociologie *Institutu sociologických výzkumů AV Sovětského svazu Kritika sovremennoj buržuaznoj teoretičeskoj sociologii*. Její autoři se snaží objasnit manipulátorské funkce buržoazní sociologie, její antikomunistické a protisovětské zaměření.

Práce samozřejmě není jedinou z produkce sovětských vydavatelství, seznamující nás s problematikou kritiky současných směrů v buržoazní sociologii. Patří však k nejzdařilejším a nejrozsáhlejším pokusům z této řady publikací

Autoři, i když se nepokusili o vyčerpávající osvětlení teorií, problémů, metod současné buržoazní sociologie, se snažili podat obecný přehled z oblasti sociologické teorie. Teoretické konceptce buržoazní sociologie totiž z velké části určují jak řešení dílčích otázek a sociologických problémů, tak i konkrétní obsah a zaměření širších sociálně filozofických koncepcí buržoazních ideologů.

Jak je známo, XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu a jeho závěry zaměřené k dalšímu zvyšování podílu společenských věd na výstavbě komunistické

společnosti postavily před sovětské vědce i před vědce ostatních socialistických zemí mimo jiné úkol zvyšovat teoretickou úroveň kritiky buržoazních ideologických systémů, jejichž cílem je poškozovat a diskreditovat socialistickou a komunistickou výstavbu v Sovětském svazu a v ostatních zemích socialistického tábora a v konečném záměru ospravedlnit existenci kapitalismu. Na XXV. sjezdu KSSS se hovořilo o nutnosti zvýšit „úlohu společenských věd v nastupujícím boji proti antikomunismu, v kritice buržoazních a revizionistických teorií, odhalení faizifikátorů idejí marxismu-leninismu“. Mezi těmito buržoazními a revizionistickými teoriemi hrají důležitou roli sociologické, zejména teoretické koncepce.

Tyto koncepce, zaměřené na otázky ideologické argumentace, vzdálené od bezprostřednosti sociálního bytí, od existujících ostrých sociálních problémů, jsou buržoazními vědci považovány za protiváhu marxisticko-leninské teoretické sociologie. Buržoazní ideologové zdůrazňují jejich hodnotovou a ideologickou neutralitu, „objektivnost“, „nadtřídnost“.

Avšak marxistická analýza řešení základních teoretických problémů v současné buržoazní sociologii odhaluje jejich ideologický a antidialektický charakter, ukazuje, že politické závěry vyplývající z těchto řešení se projevují jako reakční, napomáhají ochraně a podpoře kapitalismu, kapitalistických společenských vztahů.

Tvrzení buržoazních teoretiků o „nestranickosti“ vlastních koncepcí falšuje samu podstatu sociologického vědění, které ve svém základu nemůže zůstat nestranné, neboť je lidským věděním o lidské společnosti, odráží v abstraktních schématech svět lidské činnosti v té její konkrétně historické formě, k níž sám teoretik vyzdvihující tato schémata náleží.

V buržoazních teoreticko-sociologických koncepcích jsou podivným způsobem spojovány prvky vědeckého pochopení světa, rysy ideologického dogmatismu a subjektivní spekulace zastírající jejich pravdivý sociální smysl a základ. Úkolem marxistických vědců je nejen odhalit ideologickou podstatu buržoazních teorií, ale také zkoumat její vztah k sociální skutečnosti, a tak objasnit různorodé formy světového názoru charakteristické pro soudobou buržoazní společnost a jim odpovídající teoretické koncepce a metodologické přístupy.

Kritika buržoazní sociologie plní v systému marxistické sociologie tedy i badatelskou funkci, neboť v konečném úhrnu se jeví jako zkoumání podstaty vědění.

Marxistická sociologie umožňuje zkoumat historii buržoazní sociologie ne jako souhrn navzájem nepochopených systémů, ale jako jednotný celek, rozvíjející se a existující v mezích evoluce buržoazní společnosti. Nutně dospívá k závěru, že existuje-li v teoretických systémech buržoazní sociologie prvek vědeckosti, v žádném případě to není prvek rozhodující. Vyčlenění toho či onoho aspektu sociálního života, jeho teoretické ospravedlnění je koneckonců určováno ideologickými zájmy pokud ne samotného teoretika, tedy vládnoucí třídy jako celku.

Právě v uvedených postulátech hledají autoři recenzované sovětské publikace východisko.

Celá kniha – kromě úvodu, kde jsou nastíněny některé aktuální problémy kritické analýzy buržoazních sociologických teorií, je rozdělena na dvě základní části: *Naturalistická a subjektivistická orientace*; *Dialektická orientace*.

V první části se autoři zaměřují na kritiku strukturálně funkcionálního přístupu buržoazní sociologie, odhalují jeho ideové zdroje a poukazují na formování funkcionálních představ v sociologii. Závěr je věnován ideologicky a teoreticky obsažné kritice funkcionalismu.

V druhé části je zkoumán rozvoj idejí evolucionismu v buržoazní sociologii a nastíněny některé problémy socio-ekonomického rozvoje. Autoři se zde zabývají také symbolickým interakcionismem, fenomenologickou a existencialistickou sociologií.

Výstižně je pojednáno o základních myšlenkách tzv. „kritické sociologie“ Frankfurtské školy, a to v jejím tzv. „evropském“ směru, „americkém“ směru a „západoněmeckém“ směru. Závěr je věnován tzv. „dialektické“ sociologii G. Gurvitche, genetickému strukturalismu a „dialektické“ americké sociologii.

Z přehledu je patrné, že se autoři zaměřili na základní směry v současné buržoazní sociologii. Přitom se však nespokojují s nastíněním pouze základních tezí jednotlivých směrů. Každý z nich podrobili kritické analýze, odhalili jejich protisocialistický a především protisovětský charakter, upozornili na mnohdy nevědecké přístupy.

Práce je výrazným obohacením sociologické literatury. Přispívá k lepšímu poznání pravého charakteru současné buržoazní teoretické sociologie.

Karel Schelle — Ilona Schelleová

Vasilij Dmitrijevič Patrušev: Ispolzovanie sovokupnogo vremeni obščestva (Využití souhrnného času společnosti)

Moskva, Mysl 1978, 216 s.

Každý, kdo se začíná seznamovat s problematikou využití časového fondu a techniky časových rozpočtů, setkává se v obsáhlé bibliografii sovětských prací za poslední dvě desetiletí nejčastěji se jménem V. D. Patruševa. Autor a spoluautor řady významných sociálně ekonomických a sociologických studií, žák a následník S. G. Strumilina a G. A. Prudenského, který soustředil na problematiku časových rozpočtů svou celoživotní vědeckou práci, se v recenzované knižní publikaci věnuje dosud málo rozpracovávanému, ale velmi významnému problému souhrnného časového fondu společnosti. Československému čtenáři, který se s touto tematikou v teoreticko-metodologické rovině setkává zcela ojediněle a časové údaje je zvyklý přijímat převážně jako charakteristiky každodenního života jednotlivců či představitelů sociálních skupin, otevírá tento přístup zcela nový úhel pohledu na společenský význam a funkce časových měření.

Východiskem recenzované práce je myšlenka, že čas člověka i společnosti jako celku představuje třetí základní formu společenského bohatství, řadící se vedle materiálních statků a fyzických a duchovních sil. Toto bohatství je třeba chránit a racionálně využívat. Platí to zejména pro socialistickou společnost, v níž nejen pracovní, ale i mimopracovní čas má povahu zdroje společenského rozvoje. Proto je nutno způsob využití časového fondu poznávat a jeho vývoj plánovitě společensky řídit. Účinným poznávacím nástrojem zde může být autorem navržená a opakovaně použitá metoda časových bilancí.

V. D. Patrušev ve své knize shrnuje výsledky vědeckovýzkumné práce v této oblasti, získané od poloviny šedesátých let řadou pracovišť v Sovětském svazu, ale také v Bulharské lidové republice. Práce je rozdělena do pěti kapitol a je doplněna datovými i metodickými přílohami, které dokumentují jak použitou metodiku konstrukce časových bilancí, tak některé hlavní údaje o struktuře využití časového fondu, zejména na základě výsledků mezinárodního srovnávacího výzkumu časových rozpočtů, organizovaného za účasti autora ve druhé polovině šedesátých let A. Szalaiem pod patronací UNESCO. Obsáhlá bibliografie zachycuje nejvýznamnější publikace zabývající se výzkumy časových rozpočtů a podává podrobný přehled prací věnovaných časovým bilancím.

V první kapitole, nazvané *Bilance a souhrnný fond času společnosti*, se autor zabývá především významem této problematiky pro rozvoj společnosti z hlediska dlouhodobých cílů i konkrétních úkolů budování socialismu a komunismu. Vymezuje základní pojem — *čas společnosti* jako souhrnný fond času jejích členů, měřený převážně v ročních jednotkách. Je složen ze souhrnného fondu pracovního času, volného času atd. a má svou makro i mikrostrukturu (první rozumí autor čas jednotlivých společenských tříd a skupin, druhou pak časový rozpočet jednotlivce). Ve způsobu využití času společnosti se odráží jak její sociální struktura, tak společensky determinovaná činnost každého jednotlivce a sociální skupiny.

Časový rozpočet zachycuje distribuci časových výdajů určitého souhrnu lidí mezi různé druhy činností, je vyjádřen v průměru za den, týden, měsíc nebo rok a přepočítán na jednoho středního příslušníka zkoumaných sociálně demografických skupin. Ukazatele času společnosti jsou však dosud rozpracovávány nedostatečně; plánovací a řídicí praxe sleduje téměř výhradně pouze fond pracovního času, tj. roční objem času práce ve společenské výrobě. Při studiu časového rozpočtu se objektem analýzy stává člověk jako představitel určitého společenství a jeho způsob života. Tento přístup však nedává možnost studovat strukturu jednotlivých činností v celé populaci ani diferencovaný podíl různých sociálních skupin na těchto činnostech. Proto V. D. Patrušev zavádí pojem bilance souhrnného časového fondu, vyjadřující distribuci veškerého času, který má k dispozici obyvatelstvo určitého území za určité období, obvykle za rok.